

3. ДВИГАТЕЛИ И ТРАНСМИСИИ

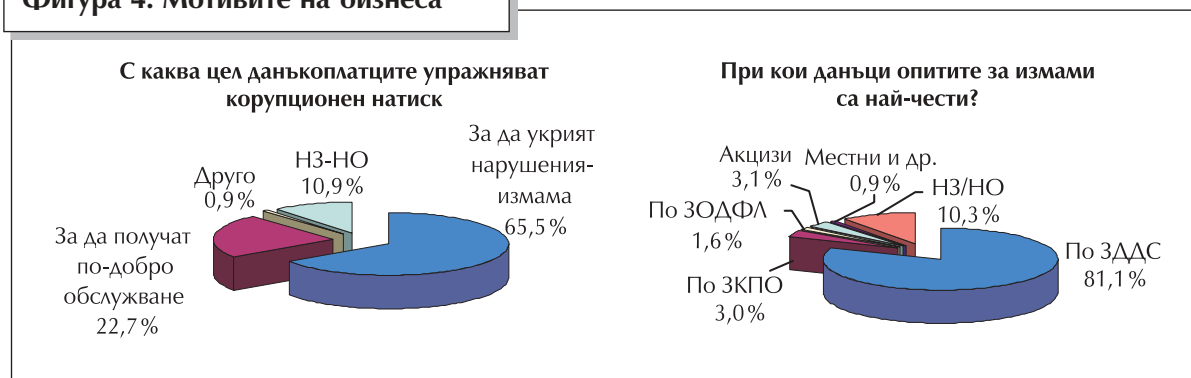
3.1. ЗА КАКВО ПЛАЩА БИЗНЕСЪТ

Въпросът за видовете корупционни услуги е изходна точка за анализа на мотивите и двигателите на данъчната корупция от гледна точка на бизнеса и съответно за определяне на мерки за ограничаването ѝ. Фирмите плащат за две групи услуги:

- а) услуги, свързани с данъчни измами;
- б) услуги, свързани с получаване на преференциално обслужване.

Според оценката на данъчните служители целта на корупционните сделки е преди всичко укриването на данъчни нарушения и измами (Фигура 4). Все пак значителен остава дялът на подкупите с цел получаването на по-добро обслужване.

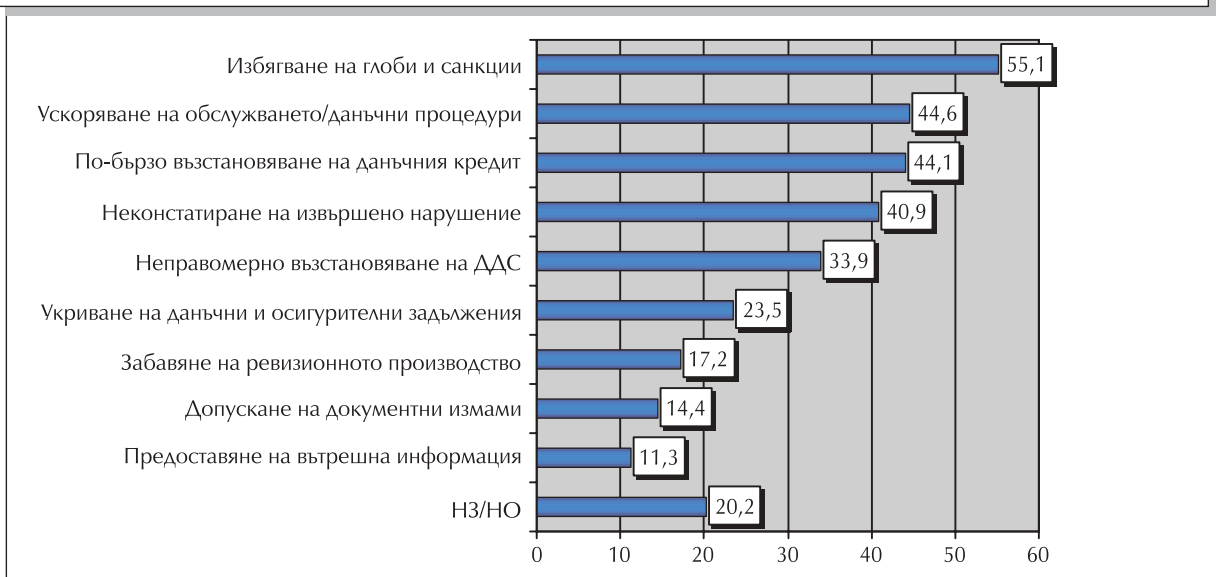
Фигура 4. Мотивите на бизнеса

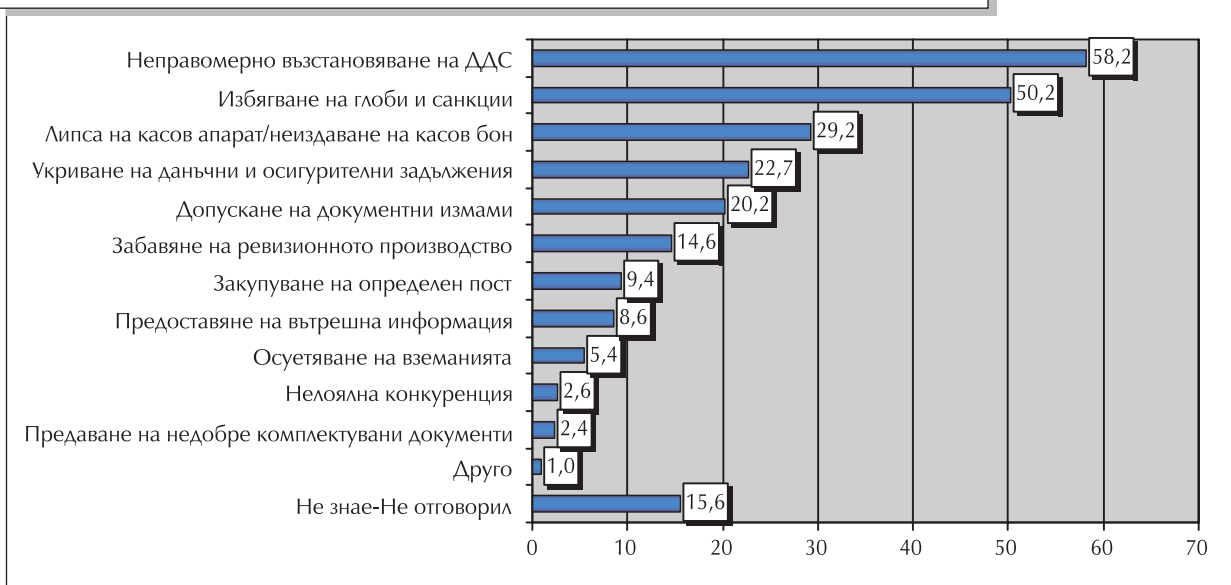
Източник: Витоша Рисърч, април 2004. База: 699.

Главните корупционни услуги са съответно избягването на санкции, по-бързото обслужване и най-вече възстановяването на данъчен кредит, неправомерното възстановяване на ДДС, укриването на данъчни задължения и т.н. Данъчните служители са почти единодушни, че най-разпространени са опитите за измами с ДДС. Сред най-честите измами, за които се дава подкуп, се посочват източването на ДДС, избягването на санкции, скриването на обороти и укриването на данъчни и осигурителни задължения (Фигура 6).

Тази „номенклатура“ на най-честите корупционни услуги налага няколко важни извода за политиката. *Първо*, повечето „услуги“ са свързани с данъчни измами. Такива са „затваряне на очите“ при установяване на извършени нарушения; неправомерно възстановяване на ДДС; помощ при укриването на данъци; предупреждения за предстоящи ревизии; забавяне на ревизионното производство до

Фигура 5. Видове услуги срещу подкуп (% на посочилите ги сред петте най-разпространени)

Източник: Витоша Рисърч, април 2004. База: 699.

Фигура 6. За кои три нарушения/измами най-често се дава подкуп

Източник: Витоша Рисърч, април 2004. База: 699.

прикриването на нередностите или разпродажба на активите и др. Те се отнасят главно до функционалните звена „Ревизии“ и „Оперативен контрол“, което потвърждава оценките за концентрация на корупционни действия в посочените звена. Този резултат има важно практическо значение. Той позволява антикорупционните мерки и ресурси да се насочат приоритетно именно към тези две звена.

Второ, резултатите подсказват, че данъчната корупция в България е резултат не толкова от високо данъчно бреме при преките данъци. Според данъчните служители укриването на доход не е цел на корупционните сделки. Следователно

по-нататъшното намаляване на доходните данъци едва ли ще има голям антикорупционен ефект. Според индексите на Световния икономически форум *Global Competitiveness Report* и индекса на икономическата свобода на фондацията „Херитидж“ данъчното бреме на преките данъци в България е относително ниско и в международен сравнителен план²³. Оценките на данъчните служители потвърждават международните оценки. Те не поставят данъчното бреме сред основните проблеми пред икономиката и пред данъчната администрация при отговорите си на съответните въпроси. Следователно от гледна точка на ограничаването на предпоставките за корупция по-важно е опростяването на правилата и ограничаването на различните облекчения и отчисления при доходното облагане, които дават възможност за еднолично тълкуване и прилагане на закона от страна на служителя, отколкото намаляването на данъчните ставки.

Трето, най-чести са опитите за измами с ДДС. При този данък обаче данъчното бреме до голяма степен се поема от крайния потребител. Следователно тук двигател на корупцията е не толкова високото данъчно бреме, колкото стремежът към непозволена ценова конкуренция и най-вече към свръхпечалби. Този резултат дава възможност антикорупционните мерки да се съсредоточат върху законодателството и администрирането на ДДС. Това позволява доста висока степен на концентрация на наличните ресурси в едно направление за постигане на висок антикорупционен ефект. Механизмите на измамите с ДДС са предмет на по-обстояен анализ в четвърта глава.

Четвърто, ускоряването на процедурите и особено по-бързото възстановяване на данъчен кредит са сред най-търсените корупционни услуги от бизнеса (Фигура 6). Този резултат показва, че има значителен потенциал за ограничаване на корупцията в краткосрочна перспектива само чрез подобряване на обслужването и съкращаване на времето за процедурите. През последните години бяха предприети редица мерки за ускоряване на възстановяването на ДДС като съкращаване на законоустановения срок и въвеждане на специални преференции при плащане по ДДС сметка. В резултат според проучване на Световната банка средният срок за възстановяване на ДДС се е съкратил от 59 дни през 2002 г. на 41 дни през 2004 г.²⁴ Въпреки това ползването на данъчен кредит остава основен генератор на данъчна корупция²⁵.

Равнището на корупцията за по-добро обслужване на данъкоплатците е пряко следствие от ефективността на администрацията и качеството на предоставяните услуги. Все още е налице значително разминаване във взаимните очаквания и претенции между обслужващи и обслужвани. До голяма степен то се дължи на бюрократичната инерция, която дава превес на администрирането на данъците пред обслужването на данъкоплатците. Но явно не са редки и случаите на груби опити от страна на данъкоплатците да се заобиколят правилата. Това обяснява сравнително високия дял на подкупите за пестене на време. Според 73,5 % от данъчните служители например изискванията на данъкоплатците към тяхната работа нерядко са прекомерни, а 77 % споделят, че данъкоплатците не знаят свои-

²³ Global Competitiveness Report 2003 класира България на 8-о място от 79 страни (колкото по-назад, толкова по-голямо е данъчното бреме) по размер на ставките на корпоративния данък (GCR 2003, table 2, 25). Heritage Foundation (2004, p. 117) оценява бремето на корпоративния данък с 1,5 (ниско) по 5-степенна скала.

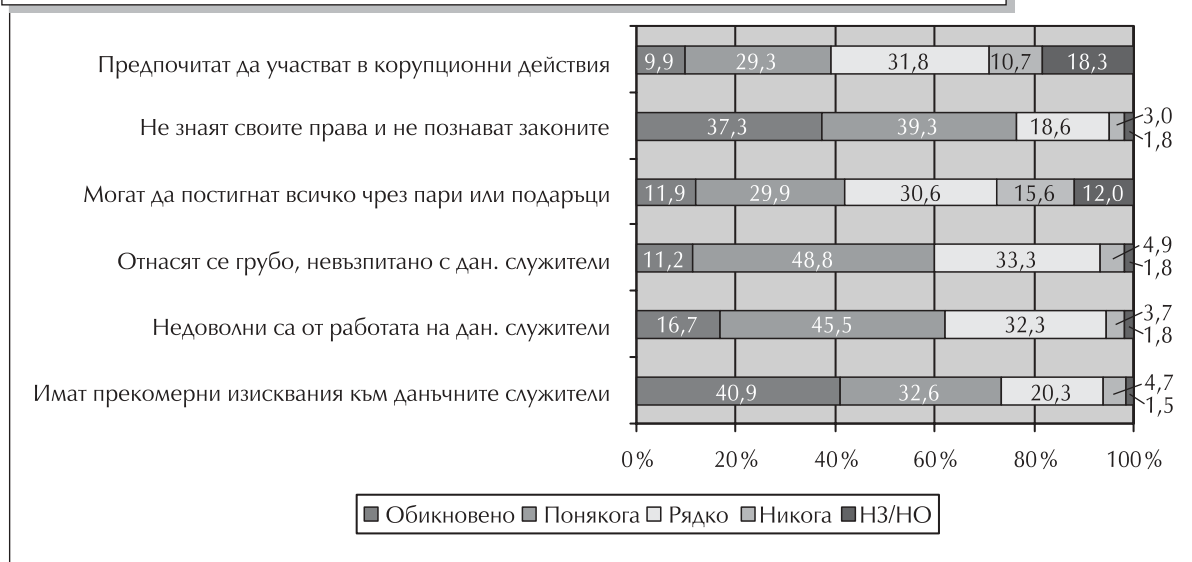
²⁴ FIAS (2004).

²⁵ Вж. четвърта глава за корупцията по повод измами с ДДС и подт. 5.2 за мерките за противодействие.

те права и задължения и не познават законите. И сред данъчните преобладава мнението (62 % от анкетираните), че данькоплатците нерядко са недоволни от тяхната работа. От друга страна, голям е процентът на споделилите случаи на арогантно отношение и самоувереност, че с подкуп всички проблеми са решими.

Тези резултати говорят за сериозни проблеми в общуването между данъчни служители и данькоплатци. Те показват, че въвеждането на стандарти на обслужване би имало значителен антикорупционен ефект. По-точното регламентиране на услугите и времето, за което те се предоставят, биха намалили както възможностите на данъчните да оказват корупционен натиск чрез бавене и протакане, така и неоснователните съмнения на бизнеса, че ги бавят, за да дадат подкуп. Редно е обаче стандартите на обслужване да бъдат съпроводени с формулиране на някакви насрещни етични норми на поведение от страна на данькоплатците (вж. повече в подт. 5.2).

Фигура 7. Оценка на контактите с данькоплатците
(Колко често данькоплатците се държат по посочения начин)

Източник: Витоша Рисърч, април 2004. База: 699.

Важен за разбирането на мотивите на фирмите да заобикалят правилата чрез подкупи е въпросът за цената на корупционната услуга. Когато дава подкуп, данькоплатецът често плаща определена цена, за да получи някаква неполагаща се облага. Нетните ползи, т.е. стойността на облагата минус стойността на подкупа, са определящи за мотивацията на фирмите да заобикалят правилата. В този смисъл корупционните разходи за укриване на данъци, оценени като процент от укритите данъци, са по-важни за разбиране на двигателите на корупцията от страна на търсенето, отколкото такива показатели, като стойността на корупционните разходи като процент от годишния оборот (използвани от Световната банка) или абсолютната стойност на подкупите (използван от *Коалиция 2000*). Последният показател е важен по-скоро за анализа на мотивите от страна на администрацията (показателите са разгледани в шеста глава).

Вероятността да се стигне до подкуп се определя и от два допълнителни фактора от страна на търсенето. Първият е оценката на бизнеса за ефективността на под-

купа. Колкото по-надежден инструмент е подкупът, толкова по-склонни са фирмите да го използват. Бизнесът у нас обаче не е категоричен за сигурността на подкупа като средство за решаване на проблемите. Около 45 % от фирмите споделят увереността си, че получават това, за което са платили, но голяма част (36 %) смятат, че може да им бъде поискано още от друг служител.

Вторият фактор е свързан с това, до каква степен подкупът се е наложил като част от бизнес разходите. Около една трета от предприемачите споделят, че подкупът е утвърдена практика в техния бранш и че неофициалните плащания растат. Още по-важно е, че според 27 % от респондентите тарифите за различните корупционни услуги са установени и се знаят от фирмите. Всичко това свидетелства за висока степен на институционализиране на подкупа като част от бизнес тактиката и бизнес етиката²⁶.

Анализираните тук корупционни услуги и цената за тях очертават мотивите и ползите за бизнеса от участието му в корупционния акт. В този контекст изглежда по-правдоподобно преобладаващото сред данъчните служители мнение, че бизнесът е водещ в корупционната сделка. Повече от половината анкетирани твърдят, че по-често натискът за разбирателство в нарушение на закона идва от данъкоплатците. Все пак 24 % от тях признават, че двете страни в еднаква степен инициират и търсят лично облагодетелстване за сметка на закона и бюджета. При това преобладава мнението, че това са лични и директни отношения между данъчен и данъкоплатец. Обикновено те се инициират и осъществяват без посредници (роднини, приятели или колеги). Фактът, че не е необходим посредник, показва, че рискът от отказ и усложнения се оценява като минимален, т.е. транзакционните разходи в корупционната сделка са ниски.

Въпреки това бизнесът често е жертва на корупционен натиск от страна на данъчната администрация. Средно една от всеки пет фирми през последните години споделя, че е била обект на корупционен натиск по повод плащането на данъци (Приложение 3.5). Още по-показателно в това отношение е, че над 90 % от всички, които са се сблъскали със случаи на корупция, не предприемат никакви действия. Посочените от тях причини са или убеждението им, че няма да има резултат, или че би отнело много време, или страх от негативни последици²⁷.

Институционалните възможности за корупционен натиск от страна на администрацията произтичат от дългите законови срокове за административно обслужване. Ето защо, когато данъкоплатецът дава подкуп, за да получи по-добро обслужване, той има по-големи основания да се чувства жертва, отколкото когато дава подкуп, за да прикрие данъчни нарушения. Разбира се, и в двата случая целта е извличане на конкурентни предимства.

Вторият източник на такива възможности са слабостите в данъчното и счетоводното законодателство, които позволяват голяма степен на административна дискреция при прилагането на законите. За да бъде защитен от корупционен натиск, данъкоплатецът трябва да има възможност да бъде изряден, без това да зависи от решението на чиновника. Защото, ако не може да се разбере със закона, предприемачът няма друг избор освен да се опита да се разбере с чиновника за сметка на закона.

²⁶ Витоша Рисьрч (2004б, приложение 3, таблица 5).

²⁷ Витоша Рисьрч (2004б, с. 11–13, графика 8–9).

Фирмите са най-вече жертва на корупцията извън рамките на конкретната корупционна сделка. Цената на нелоялната конкуренция е висока за голяма част от тях и подкупът е начин на оцеляване в съществуващите пазарни условия. Ето защо важно значение за определяне на равнището на потенциалната корупция имат показателите, които отразяват степента, в която подкупът е станал елемент от бизнес средата.

В обобщение повечето корупционни сделки отразяват и материалните интереси на предприемачите. Да се разглеждат те само като потърпевши и губещи означава да се пренебрегнат онези фактори от страна на търсенето, които движат тяхната склонност към извличане на нерегламентирани изгоди чрез заобикаляне на правилата. Въпреки това главните причини и предпоставки за корупцията и възможностите за противодействие остават в администрацията.

3.2. МОТИВИ И ПРЕДПОСТАВКИ ЗА КОРУПЦИЯ В АДМИНИСТРАЦИЯТА

Материални стимули и институционални предпоставки

Основните фактори за разпространението на данъчната корупция според оценката на служителите са показани в таблица 4. Прави впечатление, че натискът от страна на данъкоплатците заема едва седмо място в класацията на основните двигатели на корупцията. Следователно, въпреки че инициативата за заобикаляне на правилата чрез подкуп често идва от бизнеса, този натиск не е определящ за извършването на сделката. В случая водещи са причините и предпоставките вътре в данъчната администрация. Данъчните служители определено са по-склонни да търсят причините и отговорността за корупцията първо в администрацията и тогава при клиентите. Сред главните причини за разпространението на корупцията са ниското заплащане, моралът на данъчните служители, непълнотите в законите, преплитането на служебните интереси с личните, стремежът към бързо забогатяване, бюрократичните процедури и др. Така данъчните служители ясно определят корупцията като *резултат от ниски заплати в съчетание с нисък морал и нормативни и организационни възможности за оказване на корупционен натиск* (Таблица 4).

Показателна в това отношение е и оценката на служителите за главните проблеми пред данъчната администрация. Те до голяма степен се свеждат до ниското заплащане, остарялата материална база, бюрократичните данъчни процедури, нестабилното и непълно законодателство (Таблица 5). Ниското заплащане се посочва като основен проблем от всички функционални звена. Най-чувствителни към този проблем са служителите от „Оперативен контрол“ – 90 % от тях го идентифицират като голям проблем. Обща е и оценката, че остарялата материална база и лошите условия на труд са между най-големите проблеми, като най-засегнати са служителите от отделите „Ревизии“, „Събиране“ и „Обжалване“. Те оценяват като големи проблеми и непълната и нестабилна нормативна уредба, както и прекомерната бюрокрация в работните процеси. Слабостите в организацията по разкриването на данъчните нарушения се посочва като проблем от най-много служители именно от звената „Събиране“, „Ревизии“ и „Оперативен контрол“.

Таблица 4. Данъчните служители за основните фактори за разпространение на корупцията (%)

Ниските възнаграждения на данъчните служители	52,2
Моралът на данъчните служители	35,2
Възможността за произволно тълкуване на законите	30,9
Преплитането на служебните задължения с личните интереси	21,5
Стремежът към бързо забогатяване	19,3
Широкото разпространение на корупцията навсякъде	17,7
Натискът от страна на данъчните субекти	17,6
Сложните и бавни бюрократични процедури	16,9
Деморализацият ефект на злоупотребите по горните етажи	10,3
Остарялата материална база и лошите условия на труд	10,2
Честите промени в законите	9,2
Недостатъчният брой данъчни служители	6,3
Неефективните механизми за вътрешен контрол	4,9
Високите такси, данъци и глоби	3,1
Слабостите в прилагането на данъчното законодателство	2,9
Натиск от страна на колеги	1,9
Слабости в обслужването	1,7
Неефективна оценка на риска и насочване на ревизиите	1,4
Друго	0,9

Източник: Витоша Рисърч, април 2004. База: 699. Посочвани са до три отговора.

Склонността на служителя към участие в корупционни практики е функция и на оценката му за щетите, които той би понесъл, в случай че корупцията е разкрита и доказана. Интересни в този контекст са оценките на служителите за възможните последици от приемането на пари или подарък. Повечето от тях (61 %) очакват уволнение, а 32,5 % предполагат друго административно наказание (Таблица 6)²⁸. Само 5 % вярват, че парите или подаръкът ще бъдат конфискувани. Симптоматично е, че една немалка част (18 %) смятат, че компрометиращите материали могат да се използват за оказване на натиск срещу служителя.

Проблемите на заплащането и в по-широк план на системата за управление на човешките ресурси, както и проблемите на нормативната уредба и организацията на работата по обслужването и контрола на изпълнението на данъчните задължения са ключови за разбирането и противодействието на корупцията в данъчната администрация. Те са обект на по-обстоятелствен анализ в следващата глава. Преди това обаче си струва да се разгледат някои елементи на ценностната система, моралните стандарти и задръжки, които обуславят или ограничават корупционното поведение.

²⁸ Може да се допусне, че по въпроса за последиците отговорите отчасти отразяват виждането на респондентите за вероятността корупцията да бъде разкрита и доказана. От гледна точка на диагностиката на факторите и предначертването на мерки за противодействие на корупцията в бъдещи изследвания би било полезно да се разграничи оценката за разкриваемостта и доказуемостта на корупционните действия от очакванията за размера на наказанието (вж. шеста глава).

Таблица 5. Проблеми пред данъчната администрация
(% на отговорите „До голяма степен е проблем“ от съответното звено)

Проблеми	Общо	РОД	Ревизии	Оперативен контрол	Събиране	ФСО	Обжалване	Др.	НО
Ниско възнаграждение	75,5	72,2	77,2	89,6	77,8	68,2	42,9	70,8	100,0
Остаряла материална база	61,4	60,1	69,0	56,7	70,4	45,5	71,4	29,2	70,0
Сложни и бавни процедури	58,7	53,8	65,5	58,2	66,7	54,5	42,9	45,8	80,0
Чести промени в законите	58,1	51,4	69,4	52,2	66,7	40,9	57,1	58,3	80,0
Пропуски и неясноти в законите	52,5	39,9	67,2	59,7	59,3	38,6	57,1	58,3	50,0
Липса на култура и информираност от страна на данькоплатците	51,9	60,1	45,7	46,3	51,9	45,5	42,9	41,7	60,0
Отказ за съдействие от данькоплатците	40,5	35,8	43,5	58,2	40,7	38,6	28,6	25,0	40,0
Недобра организация по разкриване на измамите	35,6	31,9	40,1	37,3	48,1	29,5	14,3	33,3	40,0
Честа смяна на кадри	27,8	29,2	27,6	28,4	29,6	18,2	28,6	25,0	30,0
Неефективна система за УЧР	26,9	23,6	29,7	23,9	29,6	27,3	28,6	29,2	60,0
Високи данъчни ставки	26,2	26,7	23,7	28,4	33,3	25,0	14,3	25,0	50,0
Корупционен натиск от гражданите	22,0	23,6	19,0	23,9	29,6	25,0	28,6	8,3	30,0
Злоупотреба на данъчни служители със служебното им положение	20,9	20,5	20,3	22,4	33,3	18,2	14,3	20,8	20,0
Недостиг на професионалисти	16,9	13,5	21,6	14,9	14,8	15,9	42,9	8,3	30,0
Недобра организация по добр. спазв.	16,6	16,0	16,8	19,4	18,5	13,6		25,0	10,0
Липса на професионална етика	12,4	10,8	11,2	16,4	25,9	18,2		8,3	20,0
Лошо обслужване на данькопл.	11,2	11,1	11,2	13,4	11,1	11,4	14,3	4,2	10,0
База	699,0	288,0	232,0	67,0	27,0	44,0	7,0	24,0	10,0

Източник: Витоша Рисърч, април 2004. База: 699.

Таблица 6. Очаквани последици за данъчен служител, приел пари или подарък с уговорка за определено действие (%*)

Данъчният служител ще бъде уволнен	60,9
В бъдеще ще бъде зависим от далия подкуп	38,1
Данъчният служител ще получи служебно наказание	32,5
Компрометиращите материали ще се използват срещу него за натиск	17,9
Парите/подаръкът ще бъдат конфискувани	5,2
Няма да има неблагоприятни последици	4,6
Друго	0,4

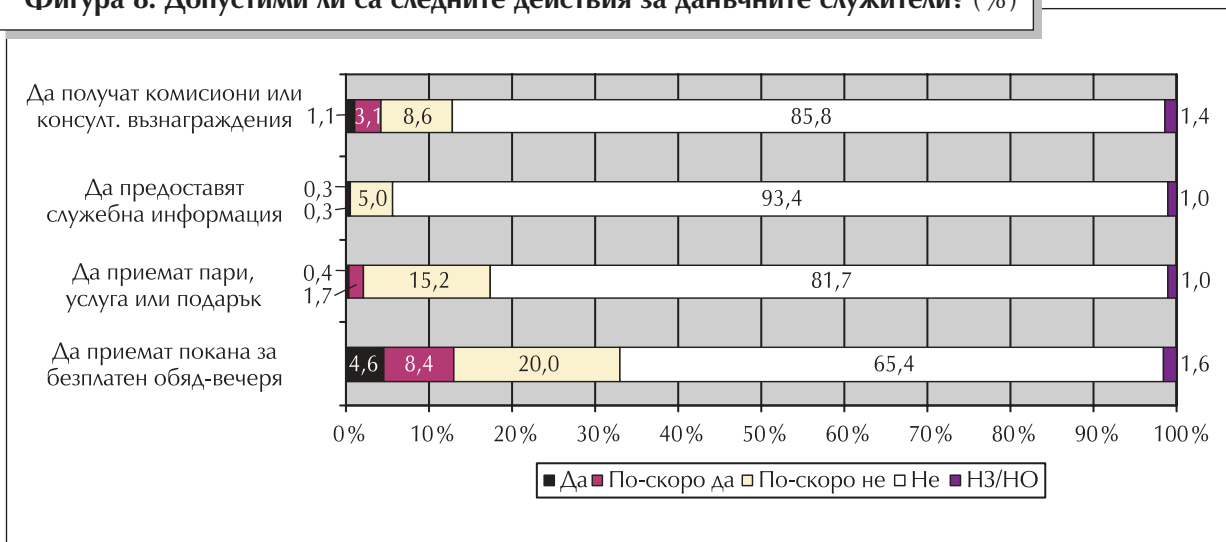
*Посочвани са повече от един отговор.

Източник: Витоша Рисърч, април 2004. База: 699.

Етични стандарти и задръжки

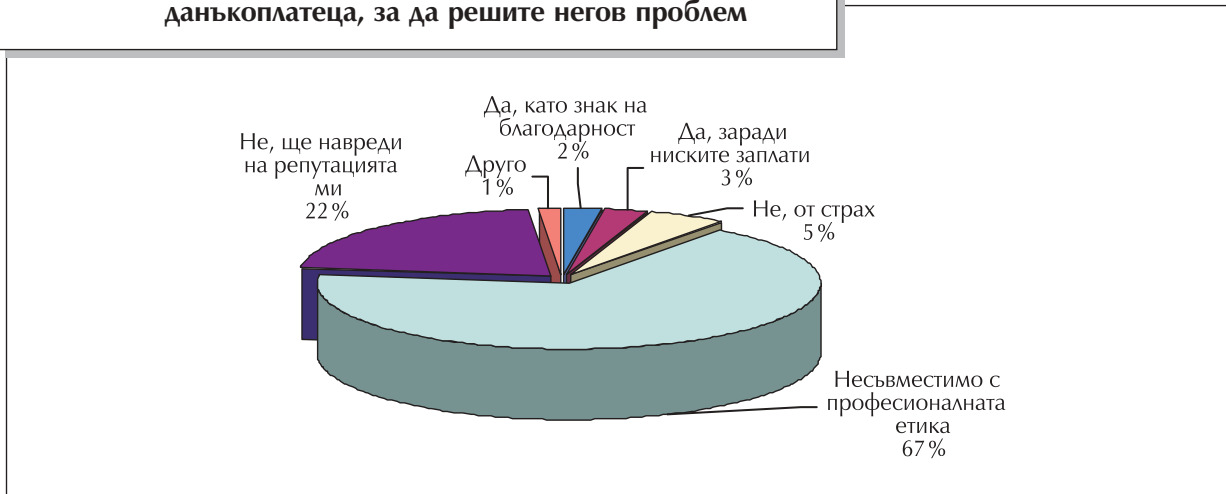
По принцип изследването сред данъчните служители регистрира висока степен на декларирана лична *нетърпимост* към корупцията. Така например за 81,7 % от анкетираните приемането на пари, услуга или подарък от данькоплатец е напълно недопустимо под каквато и да е форма (Фигура 8). На въпроса дали биха приели пари или подарък, за да решат проблем на клиент, 67 % от анкетираните отговарят, че това е несъвместимо с тяхната професионална етика, а 22 % – че това би навредило на репутацията им. Само 5 % биха отказали от страх от търсене на отговорност. Този резултат е признак на ниска ефективност на контрола и санкциите. Той показва, че корупцията трудно се доказва и наказва и че в тази област тежестта трябва да падне върху превенцията с особено внимание към положителните стимули.

Фигура 8. Допустими ли са следните действия за данъчните служители? (%)

Източник: Витоша Рисърч, април 2004. База: 699.

Фигура 9. Бихте ли приели пари или подарък от данькоплатеца, за да решите негов проблем

Източник: Витоша Рисърч, април 2004. База: 699.

Важно за анализа на склонността на служителите към корупция е тяхното разбиране за границите на допустимото, за това, докъде свършва благодарността и започва „неполагщата се облага“. За силата на етичните задръжки може да се съди по разграничението, което те правят между *приемане на подкуп* и *приемане на благодарност* във вид на подаръци или пари (Таблица 7). Половината от служителите биха квалифицирали неполагщото се възнаграждение като подкуп или като израз на благодарност в зависимост от неговата стойност. Във връзка с това повече от една пета считат, че е добре да се регламентира таван на сумата, до която може да се простира благодарността, като 28 % от тях препоръчват тази граница да бъде 50 лв. Немалко от тях считат, че няма подкуп, ако няма предварителна уговорка за това или ако той не е поискан от данъчния служител.

Таблица 7. Подкуп или благодарност

	Има ли разлика между подкуп и изразяване на благодарност?	Как би се почувствал служител, приел пари или подарък							База
		Доволен	Неловко	Задължен към лицето	Няма да му направи впечатление	Друго	НЗ/НО		
Всички	100,0%	2,3%	23,3%	48,6%	2,4%	1,1%	22,2%	100,0%	699
Зависи от размера на подаръка	49,8%	1,7%	23,6%	50,3%	2,3%	1,1%	21,0%	100,0%	348
Няма разлика	16,9%	2,5%	21,2%	44,1%	0,8%	0,8%	30,5%	100,0%	118
Благодарност е, когато е за преодоляване на дребни пречки	12,4%	1,1%	25,3%	54,0%	3,4%	2,3%	13,8%	100,0%	87
Подкуп е, когато има предварителна уговорка	8,7%	6,6%	18,0%	54,1%	3,3%	1,6%	16,4%	100,0%	61
Благодарност е, когато служителят не е поискал подкуп	8,3%	3,4%	34,5%	43,1%	5,2%	0,0%	13,8%	100,0%	58
НЗ/НО	3,9%	0,0%	11,1%	29,6%	0,0%	0,0%	59,3%	100,0%	27

Източник: Витоша Рисьрч, април 2004. База: 699.

Същественият въпрос тук е не дали е малък или голям подаръкът и дали граничната стойност на подкупа е регламентирана. По-важно е дали той влияе върху изпълнението на задълженията на служителя в интерес на данъкоплатеца. По този въпрос повече от половината от служителите, които правят разлика между подкуп и благодарност и не смятат дребните или неугворените подаръци за подкуп, вярват, че приемането им би задължило служителя към лицето, което ги дава (Таблица 7б). Такова е преобладаващото мнение (54,4 %) и сред онези, които препоръчват регламентирането на границата между подкуп и благодарност. Следователно, дори когато дребните подаръци са дадени като благодарност след получаването на услугата и нямат ефект върху конкретното взаимодействие между данъчен и данъкоплатец, те създават специални отношения в бъдеще и така могат да генерират корупционни връзки и корупционна среда.

Трябва да се отбележи, че и Наказателният кодекс, и Етичните норми са категорични в това отношение. НК включва в категорията подкуп всяка *неполагаща* се облага: материална и нематериална, дадена или само обещана по повод изпълнението или неизпълнението на служебно задължение. Етичните норми за поведение на служителите също изключват приемането на подарък, „тъй като излага на опасност безпристрастността на служителя“. Изключения се допускат само за рекламни вещи и сувенири с незначителна стойност. Въпреки това повечето данъчни не се чувстват обвързани с някакви административни правила против приемането на подаръци. Около 60 % твърдят, че няма такива правила или че не знаят за тях. Останалите 40 % знаят, че етичните норми на поведение забраняват приемането на подаръци.

Показателна за отношението на данъчните служители към корупцията е оценката им за нейните последици (Таблица 8). Те виждат вредата от корупцията най-вече в подкопаването на доверието в данъчната администрация, в отрицателното въздействие върху добросъвестните служители, както и в ощетяването на държавния бюджет. Вредните последици за икономиката и бизнеса остават на заден план. Това е съществено разминаване с оценките на бизнеса, за които негативните последици от данъчната корупция са свързани главно с нелоялната конкуренция и пазарните изкривявания.

Таблица 8. Оценка на данъчните: Кои са трите най-вредни последици от корупцията в данъчната администрация? (%)

Подкопава доверието в данъчната администрация	77,3
Омаловажава спазването на правилата от некорумпираните	47,9
Ощетява държавния бюджет	46,4
Създава условия за „сива икономика“	37,2
Злепоставя страната пред света	16,7
Отблъсква чуждите инвеститори	12,6
Разяжда обществения морал	12,3
Забавя реформите и развитието в страната	9,4
Пречи на лоялната конкуренция на пазара	4,6
Спъва частния бизнес	3,6
Не знае-Не отговорил	1,7
Друго	0,4

Източник: Витоша Рисърч, април 2004. База: 699.

Не на последно място индивидуалната склонност към корупционно поведение зависи от оценката на служителите за разпространението на корупцията извън тяхната администрация. Ако служителите се чувстват жертва на корупционен натиск като клиенти на други администрации, те по-лесно биха оправдали своето корупционно поведение при изпълнение на служебните си задължения. В този контекст личният избор да се приеме или не подкуп до голяма степен се обуславя от личния опит и оценка за общото равнище на корупция в обществото. Неслучайно данъчните служители нареждат широкото проникване на корупцията във всички сфери на обществения живот сред основните фактори за корупцията при

тях. По сила той е класиран наравно с натиска от страна на данькоплатците (Таблица 4). Данъчните нареждат корупцията сред основните проблеми на обществото наравно с недобре работещата икономика и преди такива обществени проблеми, като бедността, здравеопазването, неработещата съдебна система и неэффективното държавно управление. Тази оценка изглежда отразява най-вече личен опит при здравното обслужване и взаимодействие с органите на реда. Около 35 % от данъчните служители споделят отделни или чести случаи на дадени от тях подкупи за здравно обслужване, а 12,3 % са прибегвали до подкупи, подаръци и насрещни услуги при взаимодействието си с органите на МВР. Алтернативните на подкупа форми са често срещани: връзките с данъчните за много служители могат да бъдат по-ценни, отколкото подкуп или подарък. Около 1/4 споделят такъв опит в отношенията с лекари през последната година, 13 % са имали подобен опит с общински служители и 10 % – с полицейски служители. Интересно е, че 8 % от анкетираният отчитат такъв опит и с колеги данъчни служители. Като цяло възприетията на служителите за широко разпространение на корупцията в обществото са важен показател за личните им нагласи и склонността към вземане на подкуп.

Прегледът на етичните стандарти и задръжки поставя необходимостта от целенасочени усилия, съчетани със съответна система за мониторинг и оценка за обучение на служителите във връзка с тяхната отговорност и възможните последици по Етичните правила (които са нови за тях) и антикорупционните текстове на законодателството. Разбира се, най-доброто обучение остава практиката: ако в административната практика няма случаи на понасяне на отговорност и последици, обучението само по себе си не би помогнало.

В обобщение съществуват силни мотиви от страна на бизнеса за заобикаляне на правилата чрез подкупване на данъчни служители. Тяхното пренебрегване може да генерира нереалистични очаквания по отношение на ефекта на предписаните мерки или да изкриви самата диагностика и предписания. Съобразяването с тях е по-важно за разбирането на инициативата за корупционната сделка, както и на пасивността на бизнеса срещу корупцията. Водещи за приключването на сделката са мотивите и предпоставките от страна на администрацията. Ето защо те остават и главна цел на антикорупционната политика.